

محمد اقبال سمالانی

پی ایچ ڈی اسکالر، شعبہ براہوئی، جامعہ بلوچستان کونینہ

ڈاکٹر لیاقت علی

ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ براہوئی، جامعہ بلوچستان کونینہ

براہوئی ادبی بیانیہ ٹی ڈکال نادر شانی، ماحولیاتی تنقیدی جاچ اس

Muhammad Iqbal Sumalani

Ph.D Scholar, department of Brahui, University of Balochistan, Quetta.

Dr. Liaquat Ali *

Associate Professor / Chairman, department of Brahui, University of Balochistan, Quetta.

*Corresponding Author: liaqat.brahvi@um.uob.edu.pk

Representations of Drought in Brahui Literary Narratives: An Ecocritical Study

This paper examines the representation of drought in Brahui literary narratives through an ecocritical lens, with particular emphasis on Brahui folk poetry. In the ecological context of Balochistan's arid landscape, drought—known in Brahui as Dukkaal—has historically influenced patterns of nomadic movement, pastoral livelihood, and collective memory. Brahui folk poetry serves as an important cultural medium through which environmental crises and human vulnerability are expressed and preserved. Drawing on selected poetic examples from compiled collections of Brahui folk poetry, this study analyzes how drought is represented as both an environmental phenomenon and a socio-cultural experience. The poetic narratives reflect the lived realities of nomadic communities and shepherds whose survival depends on seasonal rainfall, grazing land, and livestock sustainability. Recurring literary images of barren fields, water scarcity, dying animals, displacement, and emotional suffering

demonstrate a deep ecological awareness embedded in oral tradition. Using ecocriticism as a theoretical framework, the study argues that Brahui folk poetry functions as an archive of environmental memory and indigenous ecological knowledge. These narratives articulate the interdependence between human life and the natural environment while documenting local responses to climatic uncertainty. The analysis highlights how environmental sensitivity is expressed through metaphor, symbolism, and collective storytelling. By situating Brahui folk poetry within contemporary ecocritical discourse, this research contributes to the understanding of indigenous literary traditions as sources of environmental knowledge and cultural resilience. The study underscores the significance of oral literature in preserving ecological consciousness and documenting historical experiences of drought in the region.

Key Words: *Brahui literature; Ecocriticism; Drought (Dukkaal); Folk poetry; Environmental sensitivity; Nomadic culture.*

1- چانداری

اللہ۔ ای (قدرتی) آفت آک ہر اقسیمی ڈکال، زمی جم، دیر ارفنگ، ملخ آتا جلو، ڈغار آفتی خل، تلاراتا لڑنگ، ڈاکی (طاعون) او ایلو دین او ہوپ آک بریرہ۔ داغٹ ویل آک ہے وخت ایسان ڈغار او دنازی آرینگوگا زند آکن کاٹم ناخٹ، اس مسونو اولیکو بندغ نازند ان ہلیس داگک داسکان انسان تے او او قہاد او ویل اے وڑ سینا وڑ سیٹ ڈکھیا کرینو۔ او اندن داسکان کننگٹی او۔ ولد ام انسان تینا لائی او سیاڑائی ان گڑ اس دنگ آفت آتا نسجان آتے کم کرینے او داسکا لگوک اے۔ اندا کاریم آمیت اے کہ پین ام دافا گواچی مننگ اے کم یک۔ دنگ انسان پٹہ نا بیماری اے اسل اے سر کرے۔ ڈاکی کہ اسہ ہل تون پیڑنگو کو بیماری اسے اودے اندن چا اے سرکننگ ٹی اے۔ پولیو نا بیماری دن چا ختم مننگ ٹی اے۔ دیر ارفنگ، پھر او برف نامنہ دے مست مخلوق اے کلہو مننگ اک او مخلوق تینا بند و بست یک۔ ہر اڑان گواچی مننگ ام مست آن داسا مچٹ اے۔ زمی جم کن اندن کو ٹی ارا او بلڈنگ جوڑکننگ ٹی او کہ تباہی ان پجر۔ ملخ نا جلو اے ام داسا اندن چا اے سرکننگا نے، ڈکھال اراتباہی تہ مست کر یکہ مگد داسا کلہو او خبر آتا زو سرمنگ نادو آن دانا گوچی اے ام کم کننگا نے۔ امووختنا بلوچ قوم نا اندا بلا قبیلہ براہویک دنیا نا ایلو باقی تے آمبار اندا ویل او ڈکھ اتا بڈ آتے ارفیسا بسونو او قازند اس ام اندا گڑتی او چرت آک مسونو تو اندا او نیل، چرت اتا گڑاک او قتا

ادب اٹ پاش او کہ دا آفت آک امر مسونو۔ امر مخلوق اے گواچی کرینو۔ مخلوق امر دافتنے جلائے۔ امر تیار کھ و چیت اے کرینے۔

"داکان بیدس موسم سہیل و آہڑ، گور بیچ و گہوش، پھر و برف، ناز کرنا خلقی شعر آتا اسہ بھلو بخشس ارے ہندن ننا مخلوق قدرت آفت آتا ذکر ام تینا شئیر تیں مونا ایسوںے دہنک ڈکال نا شئیرک، زمی جم نا شعرک۔۔۔" (مینگل۔ 2014، 31-30)

اللہ۔ ای ڈکال آتا امنائی براہوئی خلقی ادب نا بارسٹ، ایلو پٹولی مڈی تیں ہم دو بریک۔ ہراڑان دا درشان مریک کہ قدرتی آفت آک خلقی ادب نا بیانہ مسونو۔ ہراکان، مڈ موسم آتا ہڑسنگ او ایلو نجان تا بابت درشانی مریک۔

"خلقی ادب ائی خلقی شئیرک انسانی زندنا ہر وڑنا جوزہ غاتا درشانی کیرہ۔ اسہ قوم او علاقہ سینا خلقی شئیرک اون زندنا جتا دور آتا جتا پہلو تہ موند اتیرہ آگہ ن خلقی شعر تے سرجمی و خوڑتی اٹ ہرن تونے دافتنے تیں جوانی، گندی، شری بد حالی، ڈکھ و نیل، مڑدی و شیر کی مہرو مات تون او ارارنے راج ناہر شئیر اک دو بریرہ۔" (مینگل۔ 2014۔ ایم فل۔ 61-60)

دنتو، براہوئی خلقی ادب ائی بھلو کچ اسے اٹ الائی آفت یا چھپ آتا کر رسینگ اک۔ ہراک مخلوق کن نف او نجان ناسب گوندگانو۔ دا پٹولی نوشت تیں بیرہ ڈکال نازی آسرجمی اٹ ہیئت کننگو۔ کہ ڈکال، ہرا بے پری، موسم آتا ہڑسنگ آن بریک۔ پر مٹک ہستین بارنی اس تالان مریک، خرسی مٹک، چک او سہدارک بے دیری آن از دیر کیرہ۔ خشکا وہ غامبی فصل مٹک، خولم او غلہ نا خاتھی بریک۔ ہرا تیوی خلکت کن ڈکھیا تیں ناسب جوڑیک۔

2۔ ڈکال

ڈکال شاید دا ڈکھ انا سال ان پیشین مرو کوایت اسے۔ اسنے کہ ڈکھ مونجائی اور وڑو اے پارہ او سال اڑتوں او ار مس دنکھ خواری، مونجائی، روڑو ناسال ارا وخت سال یا سال ایسان زیات پھر او برف مٹ تو دا خشکا وہ بلوچستان ارا کہ براہوئی تا میرات اے داڑے بے۔ کاپچر، خیر، بوچ، درخت او جنگل غٹ بے دیری نا وجہ غان باریرہ بیران مریرہ۔ اراڑے کہ مخلوق نا گزارہ غٹ آن زیات مال داری آسونے۔ کشت کشار مچٹ مسونے تو دا وڑو دا اقامال او سادھار اک لاغر، بیمار ولد اسکونو۔ او اندن کشت اک ملاس، کمزور او ولد ایشنگانو باریسونو۔ تو دا ڈکھ آنا سال تیں مخلوق وڑوڑا نیل تا گواچی مسنے۔ دنکھ کننگ نا گڑا تا کم بوتی، اوڑن کمزور مننگ پیار مننگ کہنگ، ارا او اولاخ تا بیران مننگ

داڑن ولدا او راتن سرنگ کتنو۔ پینن منزل خلنگ کتنو۔ انتے کہ سواری نا الاخ نزور مسکہ یاسکہ دن چا او فنا معاشی، معاشرتی او سماجی غٹ ڈکھ اتون پلو یڑ مسونے۔

ریاست نا تخت و تاج نا تاریخی جاگہ انگریز اتا کوزہ ٹی بس صد اتا کچج براہو بیک تینا دھرتی نارکھ و خان قلات نا عزت و حفاظت کن شہید مسر۔ تو جگا تا کٹیر و کور دوریہ نس شروع مس، انگریز اک جدید سلاہ تے تو براہوئی تے مالی و جانی نقصان تسر۔ ہندن دا علاقہ غاک ڈکال نا گواچی مسر۔ جنگ زدہ غا علاقہ غاک است دیری آریسگار۔ انگریز او قتال و مڈی الٹ پل کریر تو او فتنے کہ ہمپ و بٹ نا کسر بیدس پین کسر سلتو۔ اندا ہمپ و بٹ نا عمل او فتنہ دگی ٹی خواری نا پوسکنا داستان رقم کرے۔ ہر افیتہاسہ زراب نس او فنا خلقی شعر اتے ٹی خننگ۔ ہندا کان خلقی شاعری نار ٹمیکو دور نا بنا امریک۔ (ذوق۔ 203-12)

ڈکال آتا زمانہ ٹی خاہوت و مال کن دیر و بے نا فکر ٹی سروان نار ہو بیک کچھی و جھلاوان نار ہو بیک سندھ، ہمپرہ اتارہ۔ مخلوق گدان تے ٹی وختے گدریفینسو۔ کشت و کشار و مال داری، بزغری او فنا روزگار مسونے مخلوق مال تو رینے۔ کس کھر خواجہ مسونے۔ کسے تون منہ می۔۔۔ علاقہ خشکابہ مسونے۔ بھاز کم کشت و کشار جو کاریز چکل اتیان مسونے۔ سی ٹی او کک داکان ہمپیرہ او کچھی سندھ او بولان و مولہ نا کسرٹ پند خلیسا ہنارہ۔ ہیڑے گرم علاقہ غاتے ٹی خواری کریرہ۔ اوزندا دیتے گدریفرا۔ اگہ سی ٹی پراو برف مسکہ تو وک ہتم آپدی بسرہ۔ اگہ سال ڈکال مسکہ تو مالدارک پریشان مسرہ۔ انتے کہ مال تے بے و بوج ریسلکتو کہ۔ مالک لاغر مسرہ۔ اگہ منہ سال پدمہ پد ڈکال مسکہ تو مخلوقا ک پدی خراسان آتورہ۔ بلکہ سندھ کچھی ٹی سلیمسہ۔ (مینگل۔ 2014، 42)

ڈکال نا پریشانی اندا خدرنا مخلوق آاثر شانا غانے شاہد کہ دا ہدا و ہویل اٹ ایلو مخلوق اے مفر وئے اتیکہ ننا مخلوق نا پوریا او پڈ اندا مال داری تا ذی آ مسونے۔ ہر اتم ڈکال مسکہ تو او کک گولو کریرے ارا علاقہ غاٹی بے او کا پچرنا ڈس رسینگوس نس تو ہمو کڈ مالے خوافنگ کہ تیاری کریرہ او ہمپیرہ اتارہ۔ بے او کا پچر اتا گولوی نا بابت اٹ ماسٹر عبد الواحد سالاری تینا اسہ انٹریو ایٹی دن پانک،

"کہ ہر اتم ڈکال مسکہ تو زمیندار تو ڈکھیا مسکہ۔ ولہ مالدارنا ویل آکم ام اوڑن کم الورہ۔ اے وخت کلو ریسفنگ نازیعیہ الونہ ٹیلفون، موبائل اونہ انٹرنیٹ تو مال دار آک گڑاس بندغ گولو کنگ کن ہر علاقہ غارای کریرہ تو دا گولو بیک ہر علاقہ پشخانڈارہ، ہر ارہ بے او کا پچر پٹارہ ارٹے جو انوبے او خیر خنارہ تو بسر اخلق اتے ہمپ فیہ امو کڈ ارادہ اوراہی مسورہ۔" (سالاری۔ 2026)۔

براہوئی خلقی شاعری ٹی، پہوالی خلکت ناوود مسونے کہ ہر اتم ڈکال بسونے توچکا بھلاک، ٹیڑو ٹلڑو نا شنیرے پاریرہ۔ گمان دا کریرہ خدا مہروان مسکہ ولد اپر مسکہ تو ڈکال نزور مسکہ۔
"ٹیڑو ٹلڑو نا شنیرے اے چناک بٹان شیف دڑنگ وخت آپارہ ڈکال ناعلاقہ ناسجلوویل نئے۔ پیرنگاک پارہ فلاں سال ڈکال مسونے، ڈکال ناسوب مخلوق نامال لنگڑی آن کسکرہ۔ ہندا سوبان مخلوق داکان کچھی اوسندھ ناکنڈا سیل آہنارہ۔ ولد اے پھری آن آبادی نہ منگ ناسوبان اولک پدی بتورہ، ہندن کچھی اوسندھ آئی داسہ ام ننا مخلوق ہنکینی اے۔ (مینگل۔ 2009۔ ۴۰)

2.1 مش تے ٹی گداران چلہ و سیل تے

تان آنا ڈکال چٹیفی میل تے

مش تے ٹی ارنگار داناچ آک

ڈکال آن کسکور جو انکاچ آک

ڈکال آن کنگری ٹی کننا پیش تے

کوچہ غاکا نابتوننا پیش تے

کیوہ ای ڈکال ناپا وہ گپ اے

تان نا ڈکال آن است نائپ اے (مینگل۔ 2014، 166)

ڈکال نابتاہی او مرغنی تو اصل راجے ہر گڑا ان بٹیکہ گزارہ مال او کشت نس منہ سال نا ڈکال اے تو تدفیرہ ولے آگہ ڈکال مرغن مسکہ تو گڑا مخلوق دم دریگارا اندنگازندان ولدا کہ سال آباد مرو سس تو گڑا ادا فمات خوشیک خنگ نا اٹرا۔

"ڈکال آن سہدارک کسکور اے بوچاک خرسیک چٹیرہ۔ مستنا بند غاک کٹیکابہ نا گزارہ کریرہ۔ آگہ پھر متو کا تو خولمک باریرہ فصلاک بے پھری آن تباہ مسرہ۔ مال و سہدارک لنگڑی آن کسکورہ۔ مخلوق خداغان دعا خواہسرہ۔ آخر ہفت ہشت سال ان پد خدا مہربان مسکہ۔ ولد اپر مسکہ۔" (مینگل۔ 2014، 166)

قلات ارا کہ بلوچستان نامیری اس یعنی دارالخلا فہ اسکہ دنگا جاگہ غاک حکومت اے چلیفو کا افسیر او کمانڈر، میر و معتبر تابدیس امیر ناکار و باریک ام، ہنکینی اسرہ۔ ولے ڈکال بسکہ توشوان او بزغران بیدس ایلوغٹ اے متاثر یک۔ ہر کس ارغ او پوشاک ناوونئی کنگ کن پریشان مریک۔ بیٹینی او لنگڑی جاگہ کیک۔ علاقہ ٹی پھر و برسات ہرے

اسکان متو۔ ڈکال نامرغنو سلسلہ نس جاری مس تو آسودہ حال آریاست قلات نابندغاک لغرہ لوچی و لنگری بیگنی نا دوآن سخت اودے خنار۔ اوقمال ولا خاک کسکر۔ معیشت تباہ مس۔

کئی سال آتینا پد پری آجر اک خنگارا او پر کن تیار جوڑ مسر آتو داؤخت پاوال، مالدار اوز میندار، بزغرا او شوان، پیر اورنا، چنا او نیازی غٹ خوش مسرا او داسا خوشی ان جوش تیبی جمر تیکن شعر پیش مسکہ۔ او باز آک اسل امپ و بٹ ناتیری نا شعر پارینو، چناتا شعر تیبی چٹکو او دغام نا شعر اک بریرہ۔ او داسا ہر اسٹ سیری او آسودہ ای نا گپ اے کرینے۔

2.2 جمر جڑوک بسونو پرتا احوال اے ایسونو

خمین لوکا تے بش کبو پھلی گدان تے بش کبو

مرغی مسن تے گر کبو پھلی ارانہ سوار کبو

لوچو اوما تے ڈکہ بوسیر او جوان مریرہ

گڑو کلک خلینہ چر پودشتار الینہ۔ (براہوئی۔ 1969۔ 1۔ 1)

دانشیف نا شعر تیبی ام ڈکال ناتیبائی و تاوان تا ایٹے کہ مالدار سادھارنا قیمت تمنے مالدار مونجا اے، بے و سی آن پین اسٹ ناکا پیچ یار کہ اے خو افینے داڑن او نامال ڈکہ مسونے۔ ایکان شوان ناحق تروئی اے۔ ایلو کنڈن مال بیمار لنگری ان شک دادے کہ مال گرانا بیماری الکوئے۔ امید ولد اتخانے کہ اللہ جان جرتے اتوا او نامال بچوئے۔

2.3 اللہ ہتوئے دا پھرتے جی کنا کیر گو آمرتے

باریم کرینے دا جڑتے کرینے جلب او خڑتے

کھرتہ ہفت صد و پنجاہ اے بھا گیا اہنخور نجا اے

مال آن کڑدہ اس پاڈک اے ایٹے شوان نانی حق اے

مال آگر اے ناشک اے تونی ڈکال نہ دک اے

(مینگل، افضل۔ 2010۔ 53)

دھنکے اینو پگد تیوہ بلوچستان ٹی ڈکال ناز کرام مستی بروکا خلقی شعر تے ٹی نئے نظر بروئے۔ اینو نا خلقی شاعر، شوان یا بزغرا کچھی مرے یا خراسان ساروان مرے یا جھلاوان کوہک مرے یا آڑنجی، چاغی مرے کہ خاران، ڈکھال کہ او فتنے نظر بریک او ضرور ہمو منظر تے تینا پیہ غاتے ٹی بروکا خلقی شعر تے ٹی مونی ہتور۔ (مینگل۔ 2000۔ 9)

ڈکال اٹ داڑے مش تانقشہ اے کشنگانے کہ بے پھر ان مشک خشک او او فتنے بے او بوچ تائف او نلا لوچ خشکیرہ۔
2.4 گو نڈ نامش کو

بے پھر ان خشکو۔ (حسنى-2007-73)

شیف ناشعرتی ڈکال ان پد ہمپنگ ناباروٹ شعر ٹی دن پاننگانے کہ پیرل اسہ جاگہ ہموڑے ڈکال بسونے دا پین اچو کسرس سلتنے داسا او فتنے انو ہی ہسپوئی اے کاپچر پٹوئی اے گیتنگ جو انو جاگہ اسہ شاید اوڑے کاریز یا چکل یا اندونو جاگہ اسہ کہ اوڑے دیرارے خیت مریک امونگ کان تانکہ مال اے کہنگ ان بچن۔

2.5 ڈکال نس بسونے پیرل ناڈھے تے آ

کاپچر کے کانہ نن گیتنگ ناخیتے آ (حسنى-2007-149)

اندن پارہ کہ ہسپ او بٹ ناسہ بلا وسوب ڈکال او اللہ ای آ آفت آک ام مسونو۔ آگہ جاگہ اس ڈکال بسکہ تو مالدار او عام مخلوق ناگزراہ منگ بازویل آتی مسونے تو واک اموہندیلہ کرینو، ہیسینو او پوسکونوہنداسکین، ہیسینو انانواندن زمی جم او دیرار فتننا وجہ غان ام مخلوق، ہیسینو انانو۔

"براہوئی خانہ بدوش موسم بدلنے کے علاوہ قدرتی آفات آنے کی وجہ سے بھی کوچ کرتے تھے۔ براہوئی لوک شاعری میں قحط کے آنے سے براہوئی بولنے والوں کے کوچ کرنے کا پتہ چلتا ہے۔ مہر گڑھ درہ بولان کے سنگم پر واقع ہے جہاں بارش کی ہونے کی وجہ سے دریائے بولان میں اونچے درجے کی سیلاب آجاتا تھا۔ جس سے پانی دریا سے نکل کر خشک زمین اور آس پاس کی آبادی کی طرف ہولیتا تھا۔ جس سے آبادی تباہ ہو جاتی ہے۔

اسکے علاوہ یہ بھی کہا جاتا ہے کہ قدیم دور میں قحط اور زلزل بھی اس سرزمین پر آتے رہے ہیں۔ اور قحط کی وجہ سے دریائے بولان مکمل خشک ہو جاتی ہے" (گل-2017-ب)

ڈکال مخلوق نامعیشت اے امر مرینے چشینے کہ اننے کہ مال آک نرور مسر آ تو مالدار اتے مال اے ولفنگ کن قدیم (پیہہ ٹی الوکا۔ خولم، زرت، مکئی، سا، اڑداوہ) ناگرج مسکہ تو اموتینا پچو کاپیہہ غاتیان اندا قدیم اتے بہائی الکورہ اندن آگہ ڈکال سال پہ سال مریہہ انا کہ تو او قناداغٹ پیہہ غاک کٹارہ۔ اوندادے تیٹی اندا خس خوار سلیسر آ کہ او فتنے بیگن پیچ ام متوکا تو او تینا امو متکنا پچا تے اگڑی کریسا زندے گدریہہ۔

دائینہ شاعر تیبی ولد اوختنا شاعر تینٹ ام ڈکال ناگواچی خننگک او پانک دا ڈکال انداویل ایسوںے نکلن کہ است کناٹپ اے بازنا درڈ اتیان۔ دامت تیبہ تمانون ڈکال کورہ کسے چٹے نامی ل، تے۔ او اندا شاعر ٹی است ہسونی اٹ ڈکال اے بدعایم اتیک۔ کہ نہ سے بوز گوچاتے الا نہ اچ اتے الا اونے نئے الانا پوچاک ام کشکار انار لنگڑ لاش تمانون۔

جھر، او بے اے داخدر اہم او کبین گو ندرہ دافتے ہم زند آنا پگد یا برو کا وخت تون گنڈا نو اگہ پھر مس بے مرو بے مس تو سادھارک بود کیرہ۔ پیسہ بریک کنگ کن گڑا باز مریک تو زند اسرات او آسودہ مریک۔ اگہ بے او جھراف تو پگد ڈکالی، بیرانی، ڈکھیا اے۔

شاعر پانک او غاوی اے باز ڈکال نا بیرانی تن کہ داسہ ناسال نا ڈکال اسہ گڑاے لیتے۔ بوچ سلیم نہ جر سلیم غٹ اے چٹینے ولد ارا تم ہتم بروے کہ نن خوش مروں۔ پیراے سال انا ای سورس تسنوٹ داسا داکاریم اٹ بتو گڑا اس مال بچانے اندا تے سندھ آدین نوا پچر ایہن تو لنگڑی او بیکنی ان مال او جڑک غٹ انا نو ختم مسونو۔ امو زمانہ ان براہو بیک ہرویل کن پیر آنا رہ او پیراے منت اٹ اسہ سور، دغر، خریا جڑا اس تسورہ داڑے ام ڈکال کن پیر اے سورس سالنا تسونو گمڈ کھال ے سر متنے داسا پدے اللہ پاک نے نواد کیرہ کہ او تینار حمت اٹ دابلایعنی ڈکال اے گم گارے۔

۶۱ سخو ناخشک سالی مال بگ اتے چٹ کرے 2.6

بارن آ بوچاک برانو گل زمین ے چٹ کرے

مشک اشنگار جرو بوچاک مسونو ختم

واقسمت زندہ مرین ولد برے ہتم

سال ناسورس دریٹہ ای تینا پیر کہ

پر منتنے داؤ غار آن مسسن دیر کن

مچہ مال تن بچانے او دیر تاسندھ کے

۶۱ سخو ڈکال بس بھا گیا تا چند اے کے

کیک کو کار مال گارک لوز ناداشون ٹی

تتوین داسخت سالی دن بروے مون ٹی

جڑ کو دا جوا نگار نٹاتے تانی دریس

پر کرک نی خدا ڈکھالی تے بھاز کر یس (مینگل-2009-۶۲)

۱۹۹۰ آن ہلیس ۲۰۰۰ اسپکان بلوچستان اٹ اسہ بلو ڈکال اس بسک اسہ کنڈان اڑنجی وڈھ اے کورا او منہ سال پد رخشان، شرد او شوراوک ام گنکار کرے۔ مالدار او زمیندارامو کہ اسل ہمپ او بٹ کتورہ اموم مجبور مسر جاگہ تینا الار بلاشار اتا کنڈ ابسر۔ مال آگ تاکسکر خشکابہ زمیندار ی نیست و نابود مسک۔ بے او بوچ ہشنگا، دیرک مشتاجل تا، ڈور اتا کانی او کاریزتا، ٹیوب ویل تاغٹ کم مسر سلیسر۔

ہمو وخت سدھار اتا بہا ۵۰ روپی اسکہ ولد ام الکو الو تا۔ شرد نا مو مالدار اک کہ ہزار میٹل وہیٹ او خراسک اسرا او انون چاغٹ تا چٹار اوکان پد داسا بیست پنج سال گدریگانے ولے دانسکان امو خوشادھار اتا کچ کسپستون اف۔ ہمو اسہ ڈکال ہرا بیست پنج سال مست بسوس پد ام امونانسان پورومتے۔

شینکو شیرٹی ڈکال ناز کرارے ارائی و بھکے او خاران نایت منگے۔ پانک کہ ڈکال ننے ارغ آن بے۔ دیرک باریسر، بے او بوچ ہنگا گوانگا، سدھارتے او بند غاتے کنگ کن اچ اف۔ خولم نازغ اے خنتون۔

2.7 پھر کرک اللہ مر مرے ڈکال مر مرے ڈکال مالک اریر بد حال

انت کرورنا حیلہ ورمباک بے پر آن باریسر ننادا کمباک

بزغرا لشکرے مال تے کی خیت اف نچ جاگہ سے آپرناہیت اف

ہچو دیرس اف ننادا جل تے مالک کنیرہ پائے بین آن خل تے

ڈاک آنا بند غاک نو بھکے آبسر بے پر آن سہداک ملاسی آن کسکر

مسہ سال آن خنتن غلہ وراغے پارہ کہ ڈکال اے خاران وچانے

نی بنک اللہ جان کناداسوالے نی کرک بے وساسہدار تاختیالے

(مینگل-2009-۱۳۲-۱۳۳)

پارہ کہ ہر سدھار اے خدا او ناما حول او مدناوڑٹ جوڑ کرینے تاکہ او تینا چند او تینا چوری تہ مدانا سختی سوری او دشمنان رکھ کنگ کے۔ اندائی اونارنگ اوناسل اونادنتان او ایلو ازہ غاک جوڑ او۔ دنکہ نہار تیبی، خرما او شوک تینا سیاڑائی آن دانسکان گو، سنگنتو، اندن چک تیبی سے سو، چوٹالی، گڈک تینارنگ او سیاڑاھی ان بر جاسلو کے۔ اندن ڈکال، سیل تیرمہ یا سختی سوری تیبی مال اتا تیناوس اے دنکہ پارہ ایٹرم آتیز اے ارا کہ مرے تینک اے بے او بوچ کنگ کن ودی کنگ یک ولے میٹل دن اف اسٹرم آچٹ اے ایلو پتی آئے او بوچ کنگ کپک۔ اندن دامیٹل

تزمی او تینا ہٹور ناوجہ غان لنگڑی ان تمپک ولے ایٹ زو تمک سی ٹی او برف پھر او ترونگڑاے می ٹی زیات سلگ ولے ایٹ بیرہ تیرمہ او باستی ناسادھار اسے۔

مانخیر الدین ساسولی ناپانگ اے ڈکال اٹی غٹ سادھارتن ایٹ ہرے اسکان گزارہ یک می ٹی بازو تمک۔ ولہ مد اے سلنگ او بیماری سلنگ اٹ می ٹی زوراک اے ایٹ زو کہیک بیمار مریک۔ (ساسولی۔ ۱۸-۹-۲۰۲۶)

دائکو اسہ اندو بسو کو خولم اسے۔ بازوخت گون نام دائکو مسونے دائکو دے دافنے تین یا کڑائی سیٹی شمارہ خاطر آہیرہ تہ۔ داخولم او گوٹنک، سین کٹ مریرہ۔ مسافری، ہمپ او بٹ اٹ یا شو ان او بخت، زہ پان آک کور او بگ او زہ تون انگ ناوخت تینا کیتوتے ٹی اندا دائکو تے شمارہ او دن چاکہ او فنا توشہ ام مس او او فنا خشک فروٹ ام مس۔ ڈکال اٹ بازگڑا تہ کم بوقی مسونے تو دائکو کرینو اتے کہ دائکو کم مرے تو بندغ ناست تے تورک او بندغ سیر یک۔ او داڑکن نہ سی اس نامصالحہ اس نادیر اس ضرورت مریک او بلو خاطر اسینا نام ضرورت منک۔ اندا دائکو اے دا شعر تینی نازیفنگانے۔

2.8

زیبانن دائکو کنینہ

مال آتن دائکو کنینہ

مش تے ٹی دائکو کنینہ

وخت آکے دائکو کنینہ

گون دائکو زبیل کرینے

"خلقی شاعری نادمدی پین ودھوک وشون بلوک مسونے اونامچ کرو کا دارنگا تے ٹی فطرت ناچندی عملا تا علامت اک خنکرہ۔ دہنک گور بچ، جھمر، ترونگڑا او برف نا شیرتے ٹی فطری رنگ مکمل موجوداے۔" (مینگل۔ 2000-13)

ڈکال مخلوق اے پینگ کرینے بد حال او شعر اند اشیف نا شعر تینی پھر نا امید اے خنک گلوٹی اٹ پانک۔ شاید کہ داوختا او خراسان اٹ مروے اتے کہ خراسان نا مخلوق کچی ناکنڈا اگر وک آتے خنارہ تو پارا کہ ناڑی آگروک خننگے۔ او پانک گروک اک ناڑی آخلیرہ اندن خلیہ کہ زی پی آدکے چراغ اے۔ جمر بشام والالار او جوش اٹ برو اے۔ دنز، لوڑج کرور، پھر مرواے۔ ہر نیمہ غادیر مروے۔ کشت او بے مرواے۔ ڈکال اے سر مرواے۔

2.9

گروکاک ناڑی آخلیرہ دنگہ چراغاک لگیہ

جمرک بشام ناچڈیرہ لارو جوشٹ او بریرہ

پھر تا احوال ہتیرہ دنزوج اٹ او بریرہ
دیر دریاب اے بھاز کیرہ آتے آباد کیرہ
خلقاتے آن ڈکالے دیرہ (مینگل-2010-۴۹)

"زمین جب آن بیدس ایلو بھلا آفت آتے ٹی ڈکالے۔ ڈکال بے بوج جر او بندٹی تے ختم کیک۔ ہندن چک و سہدارو نہار آتا نسل ختم مریرہ کانک۔ انسان اک مجبوران تینا جاگہ غاتہ الیرا۔ ایلو علاقہ تے آکارہ۔ بلوچستان اے اینو پگڈ ڈکال گیر کرینے۔ ہفت و ہشت سال آن پھر اوبرف اف۔ دا ڈکال جاری اے۔ ہندن مست ہم ہندا دھرتی آ ڈکال بریرہ کرینے۔ کہ اوشش و ہفت سال اسکان چکانے۔ داسوبان ننا مالدر مخلوق کچھی و سندھ ہنانو۔ او قنامل تا گزران او چند نا تا گزران پھر آسونے۔ پھر انا سوبان او پدی بنو۔ ہمو علاقہ گاتیٹی، ہنکینی مسونو۔ او داسکان ہمو علاقہ غا تیٹی، ہنکینی او" (مینگل-2014-۱۶۵)

3- کھنیا

براہوئی خلقی شاعری ٹی ڈکال نازکر، دا ڈیہہ آ، ماحولیاتی بدلی ناکٹڈ انشہ کیک۔ کہ شوہان تا داد دھرتی ہم اللہ۔ ای آفت آتین زہمی مرسہ بسونے۔ دازہم آن، مال او مالدری بھاز گواچی مسونو۔ مالدری پہوالی زندنا اسٹ اگا گدران ناسب مسونے۔

ڈکال یا قدرتی آفت آتین ہراڑے سہدار، بے او بوج، مش اولد، گدرانی زند نساں ہر فینے۔ ہموڑے اسہ گڑاس، بھاز خدری اے ہراڑان اینو نادورٹی ننے است ایک کہ ننانا خواندہ غاک پہوالی آ بند غاک، "ماحولیاتی تنقید" ہرادے ایکو کریٹسزم پارہ اونا بارسٹ کھتی کرینو۔ داگپ ننے تیوئی خلقی شاعری ٹی رسینگ اک۔ ہرا تم براہوئی ادب داسکان پوسکنیت آن مر اسکہ ولے اوڑتون، ماحولیاتی تنقید نادراک مسونے۔ داگپ براہوئی ادب کن بختاوری اسے کہ اونا داپار پیپار، بلوچی، پشتو، سندھی اور دوزبان اے، داسکان اے او قنیمی ماحولیاتی تنقید نازی آدونو تران اس چست متنے۔ ایلو کنڈان براہوئی نا خلقی شاعری ٹی گیر اسے آن مد موسمی تنقید ننے پہوالی خلکت نادو آن شنیر نا دروشم اٹ رسینگل۔

4- کتاب اک

براہوئی، ڈاکٹر عبد الرحمان (1969)، گواڑخ، براہوئی اکادمی زرغون روڈ کونٹے۔
براہوئی، ذوق (2013)، دیر دیر کیوہ کئے دیر اسیتے، براہوئی اکیڈمی کونٹے۔

- حسنی، حمیرا صدق (2007) 'کاپچر' براہوئی اکیڈمی کوئٹہ
ساسولی، ماما خیر الدین (-18-9-2026)، مون پہ مون ہیبت گپ، نیم روج نایاز زدہ بجہ، پنجپائی۔
سالارزی، ماسٹر عبدالواحد (24 دسمبر 2026)، مون پہ مون ہیبت اوگپ، بیگہ ناچار بجہ، پنجپائی۔
گل، منصور (2017-18)، 'براہوئی خلقی شیراستے ٹی ندرہ کشی ناپٹولی جائزی' ایم فل مقالہ، شعبہ براہوئی جامعہ
بلوچستان کوئٹہ
مینگل، افضل (1994) 'چوٹولی' براہوئی اکیڈمی کوئٹہ
مینگل، افضل (2000) 'منگلی'، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ
مینگل، افضل (2009) 'شیشلو'، براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ
مینگل، افضل (2010) 'شاپشیر'، براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ
مینگل، افضل (2014)، 'چمکلی'، براہوئی اکیڈمی، کوئٹہ
مینگل، یوسف (2014) براہوئی خلقی ادب نا تحقیقی مطالعہ، ایم۔ فل مقالہ، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کوئٹہ۔